

Yämpë et yämpë xëew tum jaa ja jäj tsyëeny ku ja yëjk'on uk ja tsäaju'uy tyëytë. Majtskts ja tsep ja jotmay tmimentë: yyikmä'ttëp ja et ja nääjx ku jyoktë jits ëy juuni kyukëjxinyitët. Ëy jyayikni'ijxpiky jits ka' nuko tyuntikë'ëtyët jits jyayik'ijxä'äy jë tikatsypë piktä'äky mäa yë jäj tsoont, kuwäni nituki'iyi xpääjtyintë ku ja n'et ja nnääjx n'ejxy'ejtintët.

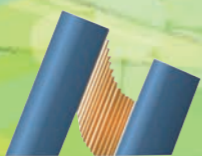
Ja piktä'äky jë myëjk'äjtin

Sutsoo ja jäj jyaa'ätt jits sutsoo yë et näxwii'ny kya'mä'ätt

Noboru Takeuchi

Pën ayuujk të tjaanyäxtë:
Tonantzin Indira Díaz Robles
Julio César Gallardo Vásquez
Luis Balbuena Gómez

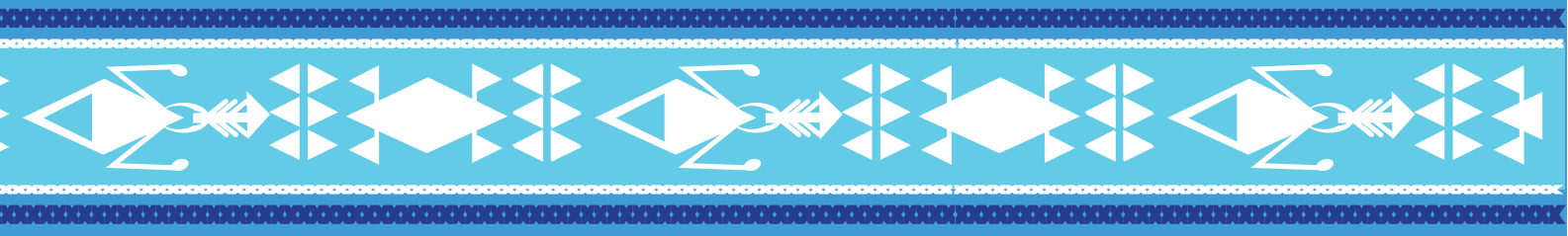

ISBN: 978-607-02-5880-0

9 786070 258800

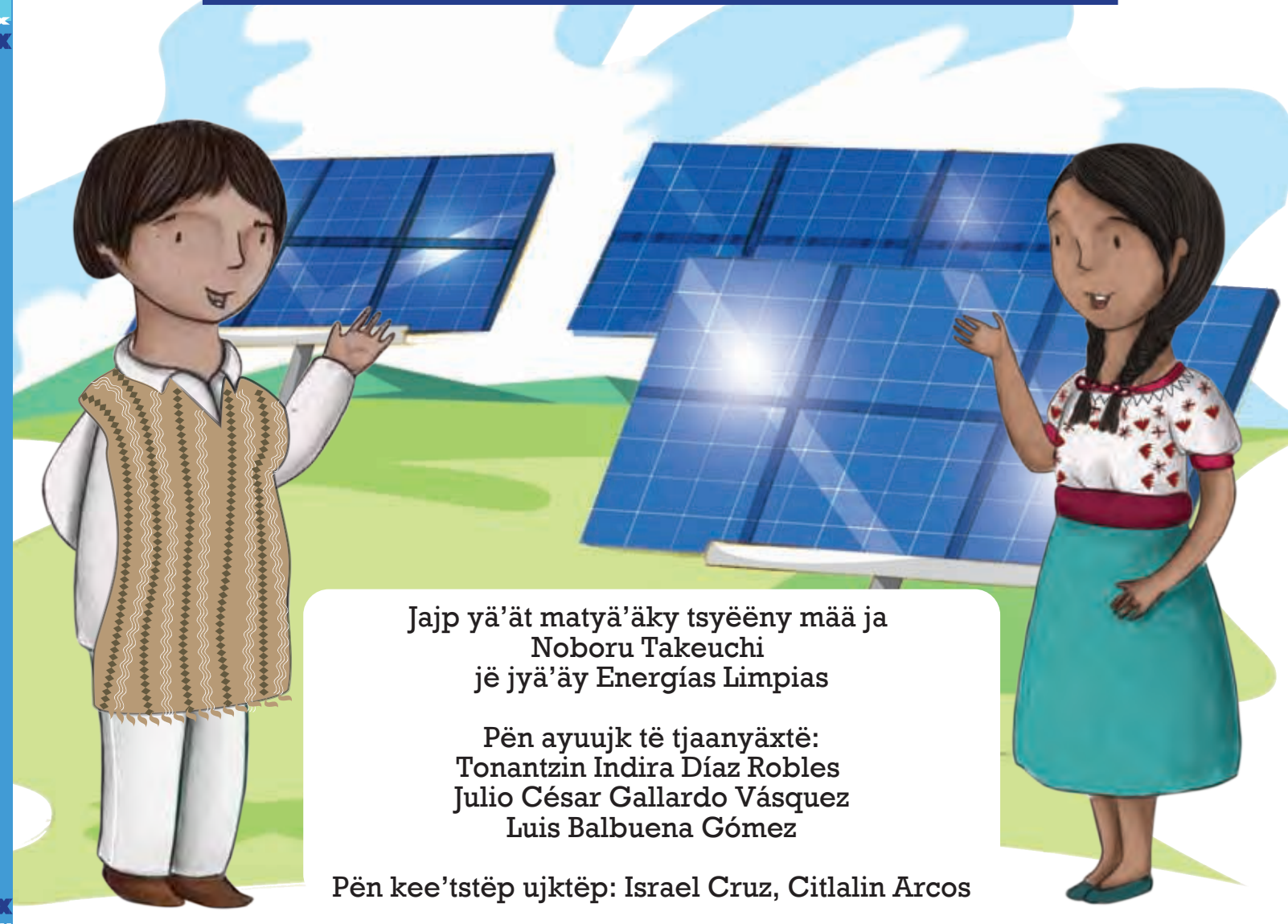
Pën kee'tstëp ujktëp: Israel Cruz, Citlalin Arcos

Yä'ät nëky
 Ja piktä'äky jë myëjk'äjtin
 Sutsoo ja jäj jyaa'ätt jits sutsoo yë et näxwii'ny
 kya'mä'ätt
 Jam yë' të kyëjy mää ja Talleres de Impresiones
 Editoriales F.T. S.A. de C.V., mää ja tuu' 31 de
 Julio de 1859, Mz. 102 Lote 1090, Col. Leyes de
 Reforma, Iztapalapa, Nëwemp.
 2000 yë nëky të kyëjy, Couche Brillante de 150 g.
 nëkykijxy yä'ät të pyitsimy.
 Oktuupri po', majtsk mil ja makmäjks jumëjt.

Ja piktä'äky jë myëjk'äjtin

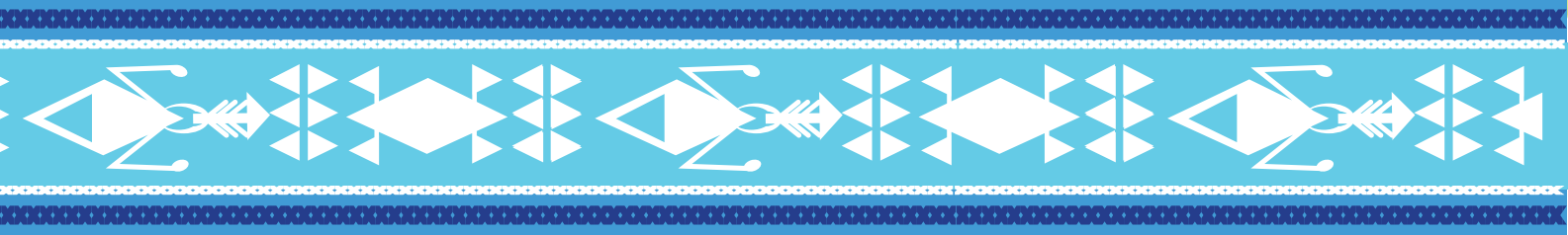
Sutsoo ja jäj jyaa'ätt jits sutsoo yë et näxwii'ny kya'mä'ätt

Jajp yä'ät matyä'äky tsyëëny mää ja
 Noboru Takeuchi
 jë jyä'äy Energias Limpias

Pën ayuujk të tjaanyäxtë:
 Tonantzin Indira Díaz Robles
 Julio César Gallardo Vásquez
 Luis Balbuena Gómez

Pën kee'tstëp ujktëp: Israel Cruz, Citlalin Arcos

Ääts ayuujk jä'äy

Awätspë

a	kajaa	kapy
ä	ääy	jäj
e	pejk	tsep
ë	yëjk	tëjk
i	kipy	mi'iky
ï	witsuk	jïyujk
o	koots	mo'nts
u	ju'uy	ujts

Atujkpë

p	poj	x	Xëew
t	tuu'	w	wejkxy
ts	tsääj	y	yoots
k	ka'	'	n'uk
j	jëen	l	lëjtsy
m	mejy	s	sää
n	nëej	r	kapreen

Universidad Nacional Autónoma de México
Dr. José Narro Robles
Mëj ijxpëjktääjk ny'kupäjk'ajtpy

Dr. Eduardo Bárzana García
Jipämüt jaapyë jo'tspë

Dr. Carlos Arámbulo de la Hoz
Ijxpiky nää'win jë pyee'in kyoo'in ny'kupäjk'ajtpy

Dr. Oscar Edel Contreras López
Centro de Nanociencias y Nanotecnología jë
wyintanaapyë

Dr. Noboru Takeuchi
Ciencia Pumita jë nyëky jë kyon'ëë'yipë pyëjk'ëë'yipë

Q.I. Marisol Romo
Ja kon'ëë'yin pëjkëë'yin pyutëjkip

Myitu'uk'oojk pyitsimy
Okutuupri po' 2014

ISBN: 978-607-02-5880-0

DR Centro de Nanociencias y Nanotecnología
Universidad Nacional Autónoma de México
Km 107, Carretera Tijuana-Ensenada
Ensenada, Baja California, 22860

CONACYT ja myi-234700 tuu'nin pëjkin ja putëjkin të
tpiktä'äky jits yä'ät nëky pyitsë'mt, mää ja Convocato-
ria de Apoyo a Proyectos de Comunicación Pública de
la Ciencia, la Tecnología y la Innovación 2014. Nayite'n
ja DGAPA-UNAM ja PyaPIME PE100313 të pyutëki jits
ja Comisión de Asuntos Culturales de la UNAM miti'
jam Ensenada.

Ja Centro de Nanociencias y Nanotecnología (UNAM)
yë Ciencia Pumita nyiwinnmää'yip jits tkë'jë'mit'aty

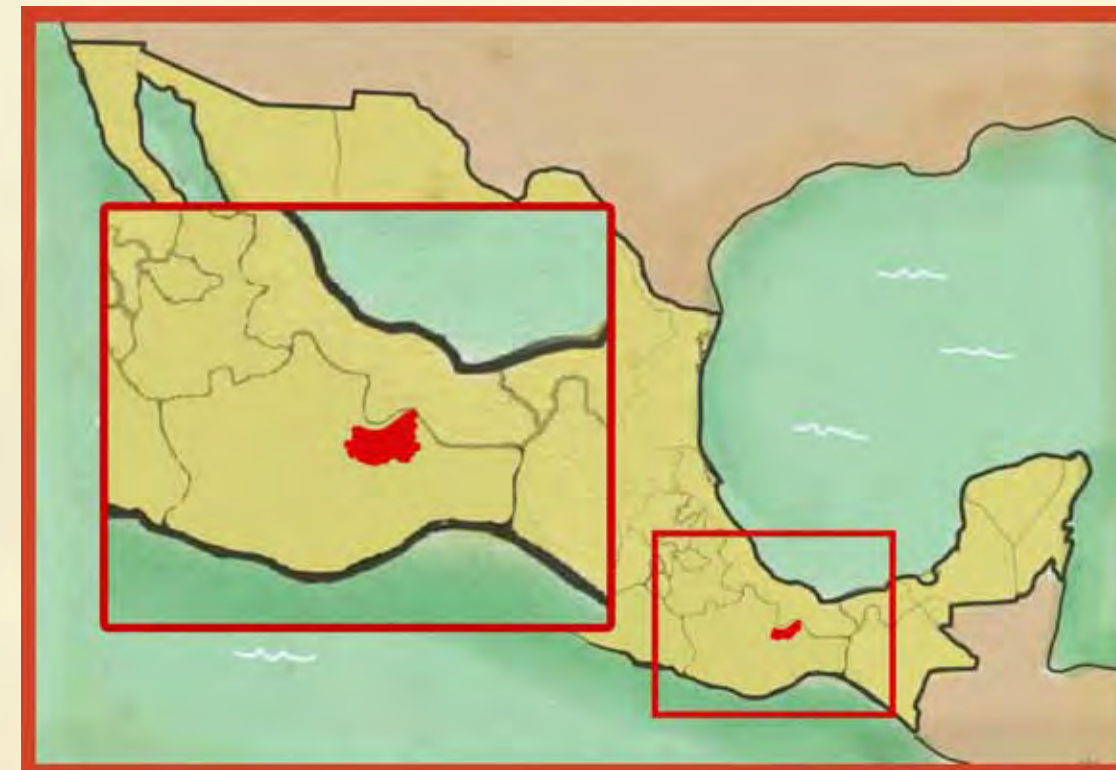
Pën y'ejxtiipy kyontiipy: Gabriela Sandoval

Ku yä'ät jä'äy jë'ëtsy xnijaatyu'utwä'ant, tun jë may'ajt,
nijayl ja nëky jë kyon'ëë'yipë pyëjk'ëë'yipë.

Nëwemp të kyëjy të y'ëyi

İxäjp nëkyjētpy yinet xpäätt jē ayuujk miti' atēm yē nkē'm ayuujk kyayiktunpy uk kyamēēt'ajtpy. Pats ēēts jē jemy ayuujk tē njä'äy. Pinē mnijäwiwyanpy tii ja' tyijpy, ixoojk yinet xpäätt yiin waan ja nyimatyä'äky.

Ja ayuujk

Wäjkwempit y'etjotp ja ayuujk yyikkajpxy, jamts ja ayuujk jää'y tseyēnītē tyanītē kojpkkejxp jits jēykejxp. Tikēēkpiky ja nyääjx ja kyäjp yyik'ijxy yyiknijäwi: pēn patjē'ēk pēn apä'ajt tsēnaatyēp, pēn jē kyäjp myēēt'ajttēp kojpk'akujkpy, jits pēn kojpkwiiny kojpkkijxy jujky'ajttēp. Tikäjtsp ja ääw ayuujk tu'uk tu'uk ja käjp, ka' tum jate'n ja naynimatowī nyaxy. Yē ääw ayuujk miti' yä'āt nëky yyiktunpy, jam yē' yyikkajpxy Xaamkejxp, kojpkwiiny kojpkkijxy y'etjotp yē'pē käjp tyany.

Tii jite'n yiktejp mejk'ajtın

Mejk'ajtın yää n'uktejint tuki'iyi miti' ja piktä'äky yyiktikajtspy, miti' ja majääw myeëpy jits y'atë'ëtstët, ja majääw ku otii ntuu'nint.

Omää yë' tyuny: tunp ku ja kaaky ja tojks nyik'ëë'yï'an, ku ja jëen ja pujx yyë'ëyy uk ku jam mtëjkjotp jë jāj xyiktëyy.

6

Mpajtp mwinäjkp, mnäjxp mtëjkip, m'ijxpy sää jë joon kyakwütettë, sää ja nëkom yyë'ëyy, sää ja poj ja ujts tyik'ati'itsy, sää ja jëen tsyaptëyy, sää ja pujx nyaxy tyëki.

Piktä'äkyts jite'n jë myejk'ajtın jate'n tunkpätp; yë'xi jite'n yä'ät nëky nyimatyakpy: mää ja piktä'äky jë myejk'ajtın tpëktë jits sutsoo tyiknikaxë'ëktë.

7

Käjpx na'ejx ja mtääk mmi'ejt'ityiyi jits ja jäj xyikpe'etst ku ka' xyiktuny, uk ja mpujx'ëepë xyik'amo'nt pinë ka' pën t'ukmatooni. ¿Mnijää'wip jatijs jate'n myikneëjmï?

Ku ja jäj ka' nuko xyiktëyy, ka'ts jite'n ja' wyintikëyy, jits ja mteety ja mtääk ka' nuko tsowï tkujuytë.

Nayite'nts mejts jate'n ja et ja näxwii'ny x'ejxy'ejtmï, ja'këjxp ku ka' ja mëjk'äjtin nuko xyikwintikëemyi.

Ïxaats n'uk'ejxint jatijs jite'n yë ääw ayuujk jate'n yyikpiktä'äky.

Kawinääkpiky ja mējk'äjtin jyaa'aty

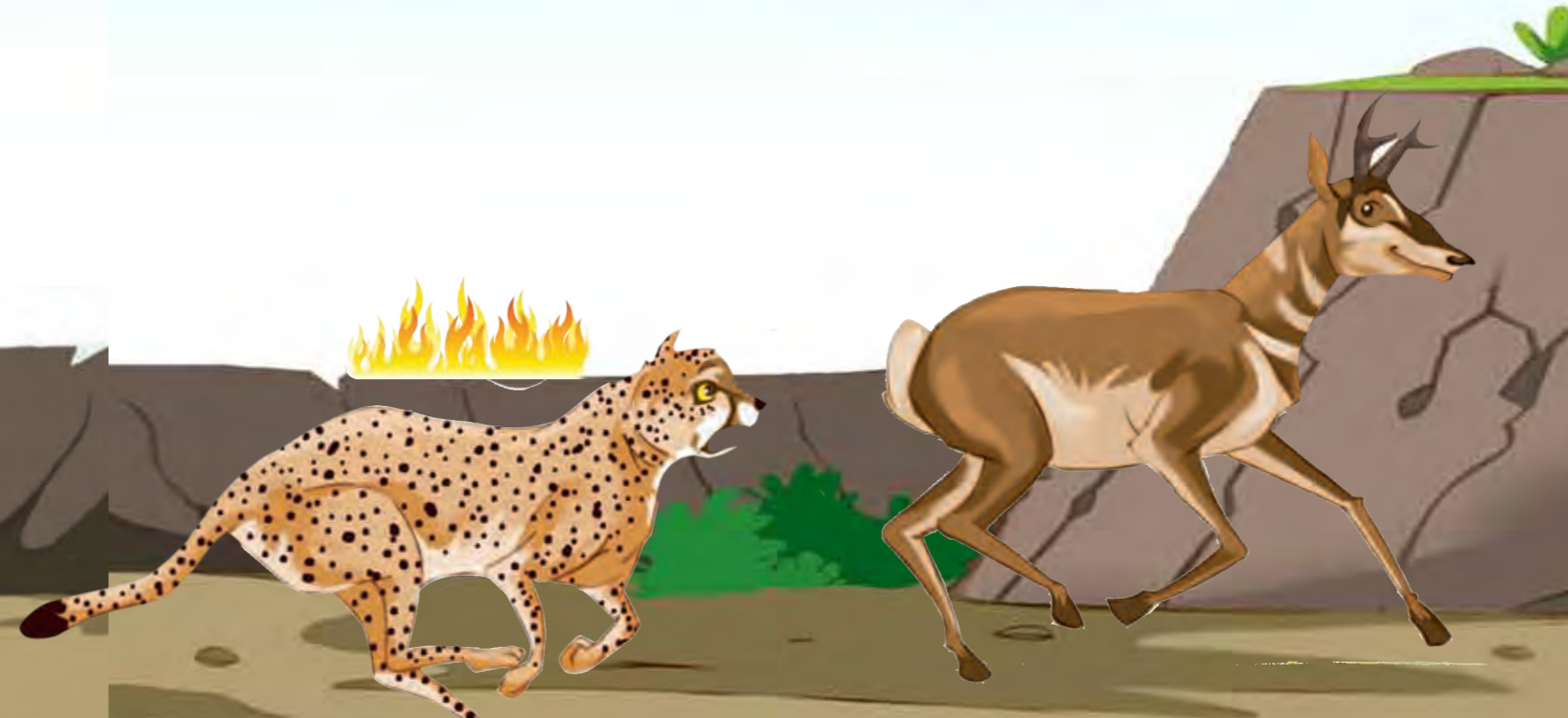
Ku yē mējk'äjtin yyiknimatyä'äky, ēy nyiknaywä'kxiyi'ant majtskpiky: tu'ukpiky ku ja mējk'äjtin pējkji'iky y'ity, ejxim jyaty ku tu'uk ja piktä'äky tu'ukyī y'ity . Ja'pēts yē' miti' ja pu'xkpu'ux apējkmuky yyik'ijtpy. Uk ja' miti' myēēt'äjttep ja piktä'äky ku kējxp nkontäajkint, miti' kējxpjāwī tānp ja' kajaa jē myējk'äjtin ज्याakmēēt'ātp.

Jatu'ukpikyts yyikpääty ja mējk'äjtin miti' kaxē'kp ku ja piktä'äky y'atē'ētstē, jate'n ejxim ja jo'kx'äjtin miti' pītsēmp ku jē jā'äxy tyēyy; jaats ja' jē myējk'äjtin tpiky ku ja pyu'xkpu'ux y'atētstēkitē jits niynay ja'pēts ja jāj uk ja wītsuk myējk'äjtin'äjttep.

10

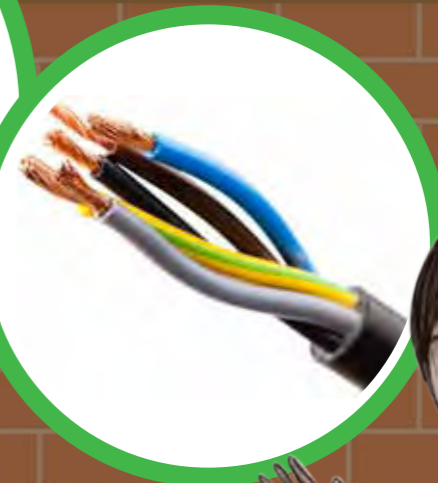
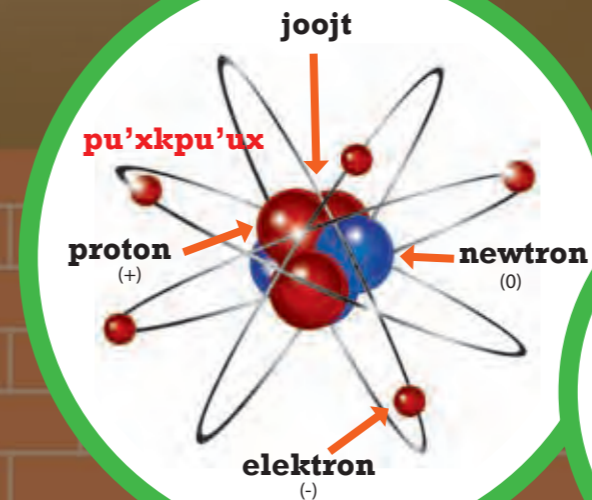
11

Ja witsuk jë myëjk'äjtïn

Yämpë et yämpë xëew, tikatsy ja tsënää'yïn yyikmëet'äjtïn, tunnïp ja jäj tëjkjotp uk tük'aki'ijy, ku ja pujx yyë'ëyy uk ku ja pujx'ëepë wyinä'äny.

Jën'äätsjëtpyts ja' tuki'iyi ja myëjk'äjtïn jyä'äty, niynay ja'pë mëjk'äjtïnts ja' yyiktunpy miti' ja witsuk yyïkpïtsimpy, patsts yë' yää yyïkxëëtijy witsuk jë myëjk'äjtïn.

Wa'n t'uk'ijxyïn sutsoo yë witsuk jë myëjk'äjtïn tyuny: jajpts ja pu'xkpu'ux tmëet'ättë jë myajääw, muum muky y'ettë jïts muum y'atska'aktë.

Jaa jë pujxtsääj ejxim ja tsäätsamämpë uk ja jën'äätspujx mää yë pu'xkpu'ux ka'ap ëy tyimy muky y'ettë jïts yuu'nk nyäxtë tyëkitë, jate'nts tyïktäntë: jtu'uk jë witsuk tuu'! ja'ts jïte'n jën'ääts-jëtpy yë'ëpy.

Ëy tu'uk ja mējk'äjtin wenk mējk'äjtin wyinpett. Ku mejts mkayy mtējkxy ja jii'kxy mejts jē myējk'äjtin mpijkpy, jajpts ja' mne'kxjētpy xmitany jīts xyiktuny ku mputy uk ku myē'ëyy.

Kuts ja jä'äxy xyiktēyy, ja kipy jē myējk'äjtin jo'kx mējk'äjtin winpejtmip.

14

Mää ja jēn'ääts ja mējk'äjtin tyiktsēeny

Ku mejts ja jäj mtējkjotp xyiktēēpyiky, ǵmnijää'wip mää ja mējk'äjtin tsyēeny jīts tyēēpyēkt?

Ëy ja mējk'äjtin mayween nyiktsoo'nint, ja' ja'yi tyatikäjtstēp ku tu'ukpiky nējkx kyukēxitē jīts jatu'ukpiky ka'.

15

16

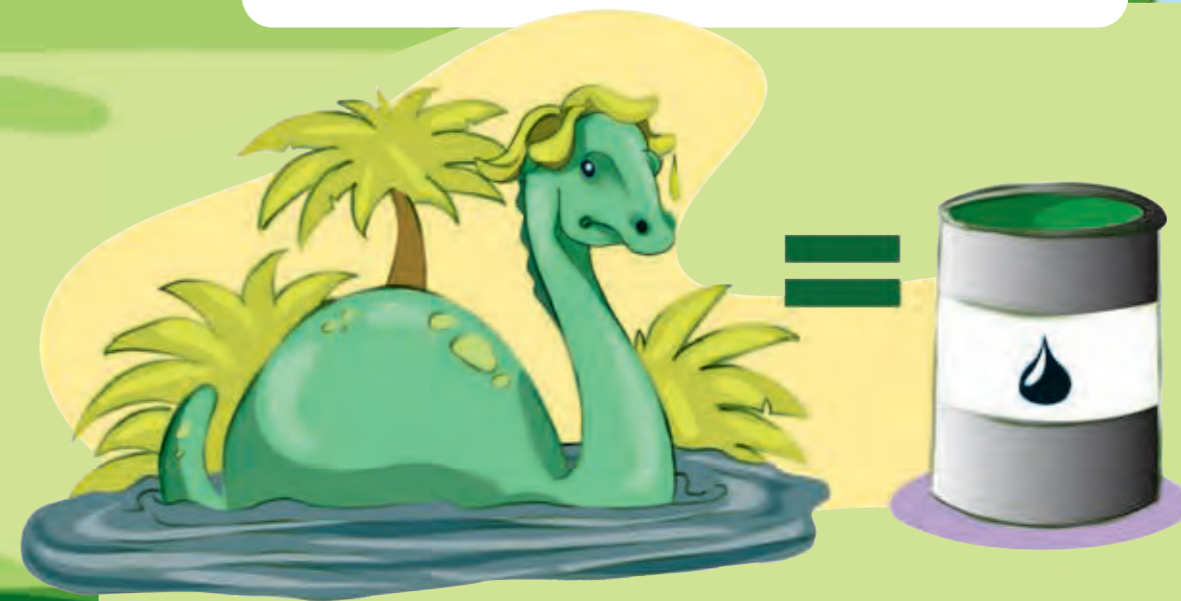
Ja xëew jë myëjk'äjtïn, ja nëej jë myëjk'äjtïn, ja poj jë myëjk'äjtïn, ja mejy jïts ja ujts ja kipy, yë' kakukëjxïtëp, mïpääts ja myëjk'äjtïn yyïkpëktët pïnë ejtp ja xëew, ja nëej, ja poj.

Jaamïts jatu'ukpiky ja pïktä'äky mäa ja mëjk'äjtïn yyïkpiky miti' waanjaty kukëjxïnyïtëp, ja'këjxp ku tum ja' yämpääts tyyimyyïk'ajot'ättë.

Niytum jam ja mëjk'äjtïn pyïtsimy miti' jën'äätsjëtpy jä'tp mäa ja pïktä'äky miti' kukëjxïtëp, ejxim ja yëjk'on uk ja tsääju'uy.

Ja yä'ätpe pïktä'äky ojts kyaxë'ëktë ku ja ujts jïts ja jïyujk miti' tyimy jekyïp jujky'äjttëp ojts y'ooktë tyïkëytë jïts kawïnääk jumëjt nïtäjy tyäntëë.

Ja nääjx jë jye'mtsy'äjtïn jïts jë jyo'kx'äjtïn ojts y'atejmukyïytë jïts jate'n ja myëjk'äjtïn të kyajaa'ïnyï, ja'këjxpts ja' nyïktuu'nyïn ku ja myëjk'äjtïn kajaa të tyïkmujknïtë.

Wa'nts t'uk'ijxyintë sutsoo jite'n yë'pë mëjk'äjtin majääw wyinpity: jajp yë witsuk jë myëjk'äjtin tsyëeny ku ja piktä'äky tyëyy.

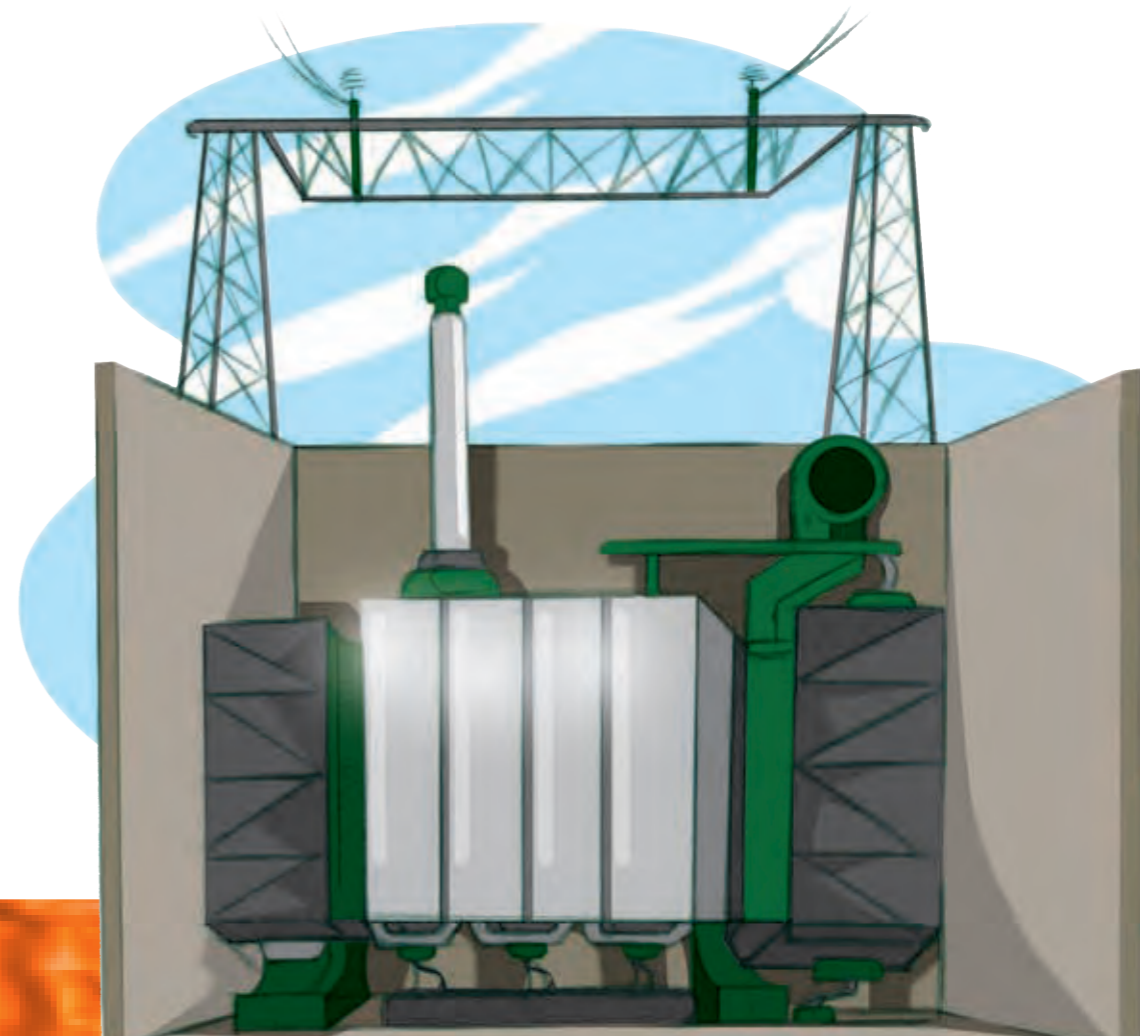
Ëy yë yëjk'on uk yë tsääju'uy tyë'ëty jits jate'n jë nëej jyo'kxüt jits jë pyujxky pyitsë'mt.

18

Patëjkipts yë pujxky jits jate'n ttej'awitity kawinääk jë pujx, jits ku ja' y'awitettë, ja witsuks ja' jë myëjk'äjtin yyikpitsëmnitëp.

Jate'nts ja mëjk'äjtin jë tyuu' yyë'ëyy, ku ja yëjk'on jë myëjk'äjtin, witsuk jë myëjk'äjtin wyinpity.

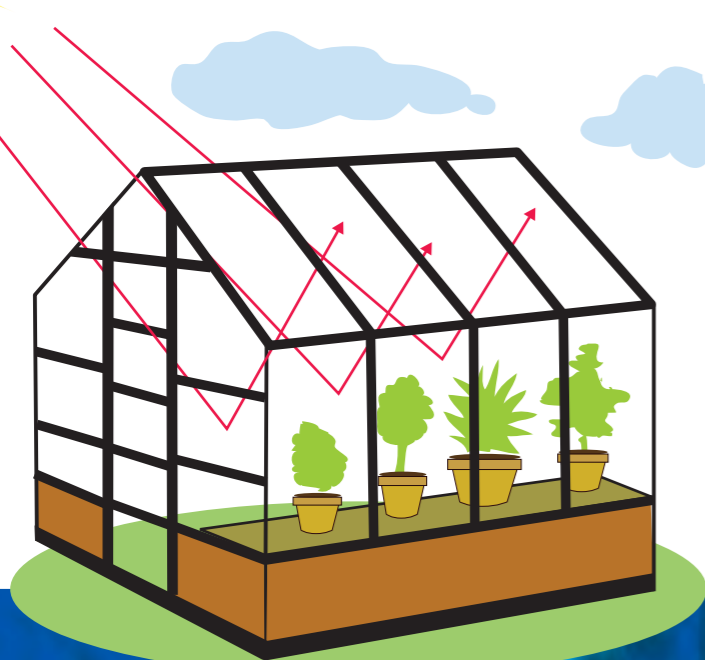
19

Ku yë et näxwii'nyit tyikäjts'atëtsni

Ku yë yëjk'on jits yë tsäaju'uy nyiktëe'yint, patëjkip ja jok ja poj kawinääkpiky ejxim ja' miti' myëet jë pu'xkju'uy; ëy jite'n ja' kyityimypä'ämtuny, kuwänits ja' ja et ja nääx tyikmä'äty. Tëjkip ja pu'xkju'uy pojjëtpy jits jate'n xetktëjkin ja et ja nääx wyinpity.

Mnijää'winyip ku xetktëjkjëtpy jo'kx ja poj y'ity, ja'këjxpts ja ujts ja tëem tsuj y'ettë. Jo'kxip ja nääx ku jë Xëew pyäatyiyi, jits ja' ja poj nayite'n tyikjo'kximyi; kuts ja tëjk atuky y'ity ka'ts ja jo'kx poj pyätsimy.

20

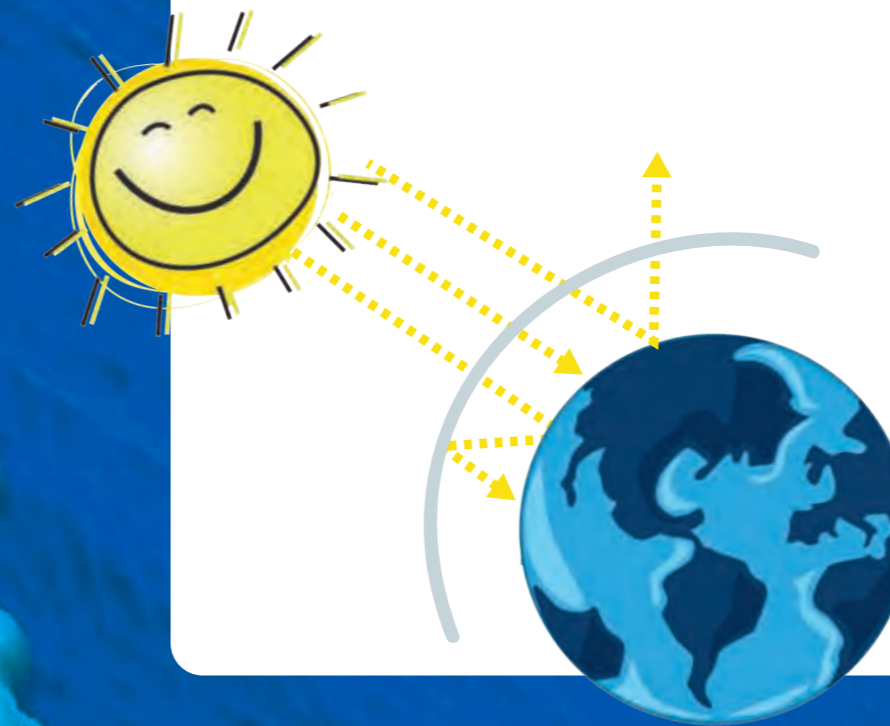
Nay jate'nts yë et näxwii'ny nituky y'ity kakeey ja xetktëjk, maypiky ja xejy ja poj yë näxwii'ny tñituktë.

Ja'ts nyiyyiknäjtëp yë Xëew jë jyo'kx'äjtin jits nay ja' ka' tsojk yyikpitsëmtëp, patsts yë et niyjo'kx y'ity.

Kuts yë yëjk'on tyëyy jits ja pu'xkju'uy pyojpattëki, jyaakyikmajpxyipts ja' ja poj nituk, jits ja jo'kx'äjtin ka' y'uktsojkipitsëmni.

Jate'nts ja et ja nääx jyo'kxiy'ati'itsy jits tyikäjtskixy ja tuuj ja poj, ja xux ja än.

21

Tëxi ajaa nnimatyääjkyin ku yë yëjk'on jits yë tsääju'uy kyukëjxinyitë, ja'këjxp ku yë jën'ääts niytum jam ja mëjk'äjtin tyiktsëeny ku yë'pë piktä'äky tyëytë.

¿Sutsoots jite'n nmitapyääjtint jits ka' ja myëjk'äjtin nuko nyikwintikëë'yint, jits nayite'n jë wenk piktä'äky jë myëjk'äjtin nyiktunmi'ant?

22

Yë'ts jite'n ja ijxpikyää'y pyapeetëp pyakontëp: sutsoo ja mëjk'äjtin yyikpäätt jits jate'n ja et ja nääjx ka' myä'ätt. İxaats yiin waan y'ukyiknimatyä'äkt tiijaty mëjk'äjtin yämpäätt yik'ejxkäjpp jits sutsoo ja' tyuntë.

23

Ja nēkom jē myējk'ājtin

Tunkpätp yē nēkom jē myējk'ājtin ku kom'ampy yyē'ēyy: jawyeen ja nēej yyik'amejtyi jits kom nyipatt, jatyi patki'ijy'ampy ja nēej yyiktuu'mē'ēy jits ja pujx ttanaxy miti' yyik'awitijtpy jatu'uk ja pujx miti' ja witsuk jē myējk'ājtin yyikpitsimpy.

Ja' yä'ätpe mējk'ajtīn tya'ēy'ajtpy ku nijuunī kyakixy pīnē ka' yē nēej kyixy, jits nay ka' jē jok tyikpitsimy.

Yē' kyata'ēy'ajtpy ku jē nēej kom'ampy tsyēkyiyi jits jē wenk tuu' tpējkni; nayite'nts ja ujts ja jiyujk kyutikēēnyitē miti' jam jujky'ajttēp mää ja mēj nēej'apējk'ii'ny nyājxkitä'äky.

24

Ja poj jē myējk'ājtin

Ēy yē poj nayite'n jē myējk'ājtin n'ajot'ajtint: jam ja jāā'y tyiktanakyukitē jē mēj poj'ajtspe mää mējk myipojpety. Kuts ja poj ja poj'ajtspe tyik'awitejttēki, awitejtp nayite'n ja pujx miti' ja witsuk jē myējk'ājtin yyikpitsimpy.

Ēy yä'ätpe mējk'ajtīn ja'kējxp ku yē poj nijuunī kyakixy jits nay ka' jē jok tyikpitsimy, ja' kyata'ēy ku jē joon jam myiwojppattē poj'ajtspekējxp jits ku jantsy mējk wyinä'antē.

25

Ja Xëew jë myëjk'äjtïn

Tyimy änxï jïte'n ja Xëew, kajaa ja myëjk'äjtïn tmëët'aty, mëjk y'iky mëjk y'any, näjxkitäk'ejtp ja myëjk'äjtïn jïts ëy atëm ja' n'ajot'äjtïnt mayjëëjp'ampy.

Ëyts ja' ja ntëjk nta'ajo'kxï'ant uk jë nëëj ntuktajo'kxï'ant, uk ëyts nayïte'n jajp nyïktsoo'nïnt ja wïtsuk jë myëjk'äjtïn.

Yïkpïktäkp may jë ejx mää ja Xëew myijäjpety jïts ja' tyïkmijäjpajtmï mëj nëëj'apëjk'ii'nykëjxp.

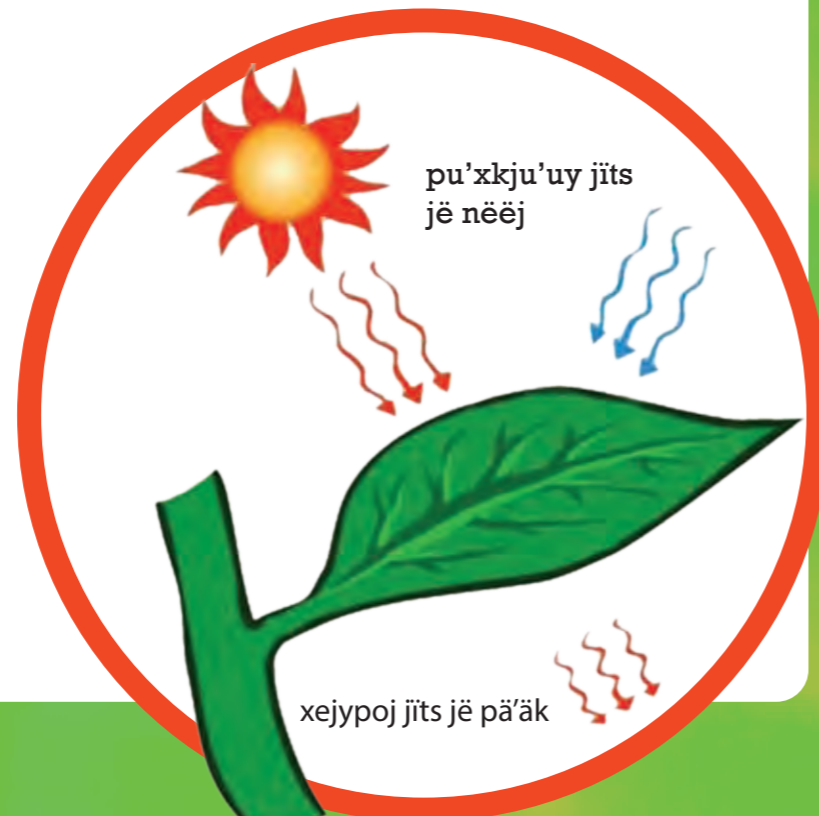
Mëjk ja apëjk'ii'ny y'änpïky ku ja jäj jam myijäjpety jïts ja nëëj tyïknï'iitsy, kuts ja pujxky pyattëkï tu'uk jë pujx tyïk'awïtejttëkï miti' ja wïtsuk jë myëjk'äjtïn yyïkpïtsimpy. Jaamïts jë pujx miti' ja Xëew jë myëjk'äjtïn tuktënyï jyïtijtpy jïts ja' wïtsuk jë myëjk'äjtïn tyïkwïnpity.

Ja ujts ja kipy jë myëjk'äjtin

Jaats jë ujts jë kipy jë mëjk'äjtin tmëët'ättë, ja'këjxp ku ja xëë'an myajäämë'ëyitë.

Pyëjktëp ja Xëew jë myëjk'äjtin ku ja jäj y'ääykijxy nyäjkkitä'äky, jits ja ujts ja kipy pä'äk tyikwïnpettë, kuts ja jää'y uk ja jiyujk ja' tjëë'kxtë, myitântëpts ja' jë myëjk'äjtin.

Ëy yë kipy nyiktëë'yint jits jate'n ja myëjk'äjtin ja jyo'kx'äjtin pyitsë'mt.

Kuts yë ääy yë ujts pyu'utsy, pïtsëmpts tu'uk jë poj miti' tëëpy; ëyts nayite'n ja moojk ja wäxk n'ajot'äjtint, nyiktsajkint jits jë wä'äts mëjknëëj nyikpitsëë'mint, tëëpyts ja' nayite'n. Nay ëymïts ku ja jiyujk on uk ja ujts on nyikwinpejtint ja on miti' ja pujx yyikyë'ëpy.

Ja nääjx jë jyo'kx'äjtin

Jajpmits jë mëjk'äjtin kënknääjxjëtpy, mää nuko än ja nääjx ja tsääj y'ettë. Jajp nääjxkuk'ajpy majtskpiky ja tsääj yyikpääty: juun pujx yë nääjx jyoojt'ajtpy jits ja' nyi'awitityiyi ja tsääj miti' ja jo'kx'äjtin të yyiknëë'inyiyi jits jënmo'nts të wyinpejtni, ja'ts juujnjaty atspitsëmp ku jë jënkojpk pyijy.

Atsjäjtpts ku ja nëej nääjxpatki'py yyë'ëyy jits ja jënmo'nts meët y'atsnappäätyiyi, jatyits ja nëej nyi'iitsy jits ja pujxky pyattëki, ëyts ja' yyik'ajot'ätt jits ja pujx tyik'awitett miti' ja witsuk jë myëjk'äjtin yyikpitsë'mp.

Kukëjxip yä'ätpë mëjk'äjtin ja'këjxp ku ja nëej xyaa'mni uk tyëtsni ku jeky të yyik'ajot'äjtini.

Ja mejy jë myëjk'äjtin

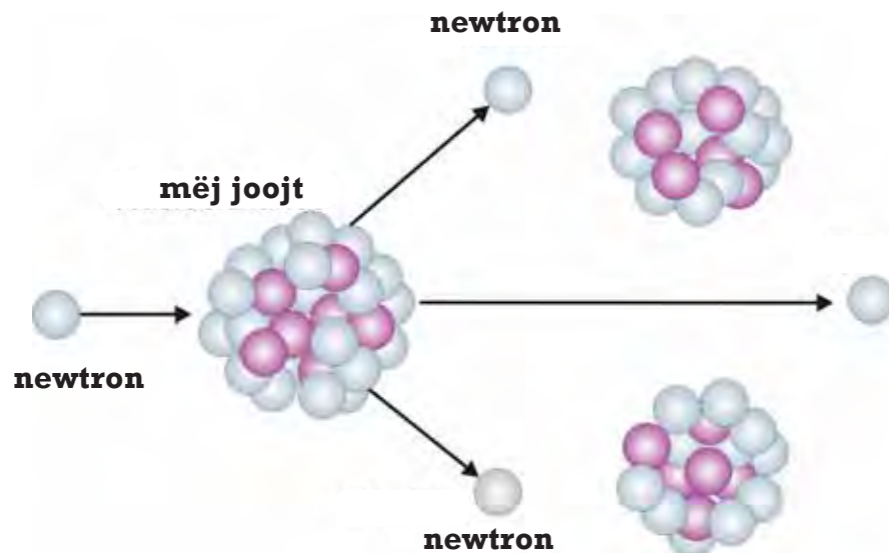
Jajp ja mejy jë myëjk'äjtin ku ja nëej nyäjkxyë'ëyy, mipääts ja' nyiktunkpääjtint meët jë pujx miti' tuntëjkip ku ja nëej pyetyiyi, jaamits jatu'uk jë pujx apëjk'ii'ny miti' ujtsp ku ja mejy nëej nyijä'ätyiyi, jits kuts tyayë'ëytu'uty yyik'awitijtpyts ja' ja pujx miti' ja witsuk jë myëjk'äjtin yyikpitsimpy.

Ja pu'xkpu'ux jë myëjk'äjtin

Jajpts jë mëjk'äjtin pu'xkpu'uxjëtpy, ja'ts muky ja jyoojt yyik'ijtpy.

Kuwäni ttsëky pyitse'mt jits iiy nyiktunkpäajtint; majtskpikyts yyik'ijxyi sutsoo pyitsë'mt: myitu'uk ku majtsk jë pu'xkpu'ux jë jyoojt nyaymukyiyitë jits jate'n jë jawaani mëjpë y'ëyi, ja'ts kajaa ja mëjk'äjtin yyikpitsimpy, jate'n ejxim jajp Xëew'akujkpy jyaty ku ja jäj jits ja än tyikpitsimpy.

32

33

Myïmajtsk ku tu'uk jë mëj joojt majtskpiky nyaywa'kxyiyi jits ja jo'kx'äjtin tyikpitsimpy, ja'ts jite'n ja nëej yyikjo'kxip jits ja pujxky ja witsuk jë myëjk'äjtin tyikpitsimpy.

Ëyts jite'n kyajëky ku yë pu'xkpu'ux yyikmi'ati'itsy, jajp ja wintänk miti' pä'ämtunp jits ja et näxwii'ny tyikmä'äty ku kyayik'ëypëjkji'iky. Tëts muum jate'n kajaa y'ayoo'ntunnitë apiky pujx apiky käjp.

Ka' nyikwintikëë'yint yë
piktä'äky jë myëjk'äjtin

34

Jayikni'ijxpëjkíp sutsoo yë piktä'äky jë myëjk'äjtin
n'ëytuu'nint jits ka' nuko wyintikë'ëty: jate'n ejxim ja
tyimy mutsk piktä'äky jë nyitunk pyutëki ku ja yëjk'on
jaakniy'ëy jaakniytsuj tyunkpäätt; uk yyik'awinajkpy
yyiktëë'tskyip jits yyikmutskíp ja pujx miti' ja Xëew jë
jyäj myajtspy; nayite'n ku jë piktä'äky jawaani jents
jawaani mëjk jits jawaani kitä'äky y'ëyitë, miti' ja
poj'ajtspe yyiktakojp.

35

Ku yë piktä'äky jë myëjk'äjtin yyiktunk'aty kuwäni tsyëkyiyi ku ka' njää'tyikëë'yint ja et ja nääyx yyik'ejxy'ett, jits nayite'n mëjk nwintsë'ëjki'ant ja kunääyx ja kukäjp jë jyujky'äjtin, ja kë'm tsenäa'yin kë'm tanää'yin, ja nääyx ja käm; kuwäni yyikmëjpiktä'äkt sää ja pujx ja käjp ja y'et ja nyääyx tpawinmay.

36

37

Tëts ixaa n'ijxyin sää yë et näxwii'ny jyaty ku ja mëjk'äjtin yyik'ijxä'äy. Ka'ts mejts xjää'tyikë'ëty: a'ejxi yë mëjk'äjtin xyiktu'nt jits ka' nuko xyikwintikë'ëty, yikpe'ets ja jäj ku ka' pën tyiktuny, jate'nts amuki ja et ja nääyx n'ejxy'ejtint.

Jemy ayuujk

Awitejtpë pujx: Piktä'äky miti' myeet'ajtpy tu'uk jë pejk pujx miti' awitejtp ku jë nëej, jok uk jë poj pyetyiyi. Ja y'awitejtin tunp jits jate'n witsuk jë myëjk'ajtin wyinpity.

Pu'xkju'uy: Jok poj miti' pitsämp ku jë jä'äxy tyëyy uk ku jë jää'y xyejy. Ka' kyaxi'iky jits ka' xyuuky, niyxun jyäwi. Eý jyakayikpä'ämpety, yikxejtyujkp ku niykajaa yë'pë poj nxajint. Kajaa'ampy pyitsimy yä'ätpë jok ku jë ju'uy tyëyy pats pu'xkju'uy yyixemë'ëy.

Pu'xkpu'ux: ja tyimy mutsk wintänk ku ëy oмити' piktä'äky nyikpu'xki'ant uk ntatsujki'ant mäapääт ka' y'uk'ëë'yinyi, jajpnim jite'n tuki'iyi tmëëti ja' miti'ya'am ja piktä'äky myëët ku ka'nim pyu'xki.

Tsääju'uy: Yëjk tsääj miti' ja jyo'kx'ajtin yyikpitsimpy ku nyiktëë'yint, kakeey ja kipy ju'uy. Ku ja ujts ja kipy miti' jekyip jujky'ajttëp ojts nitäjy tyäntë, ja nääjk jë jye'mtsy'ajtin ojts y'atejmukyiyi jits ja myëjk'ajtin kyajaa'i, patsts yë' yam tyunkpääty kajaa'ampy.

Tsäätsamämpë: Pujxtsääj miti' pu'ts tsamämp, tëë'kxp jits kajaa tsyopääty.

Jën'ääts: pujxtejpxy nimëtsy, jajp ja witsuk jë myëjk'ajtin jë tyuu' tpiky jits jate'n tëjkjotp jyä'äty.

Jën'äätspujx: Pujxtsääj miti' tsäjpts jääm tsamämp, poyji'iky ja än jits ja witsuk tyiknaxy.

Jënkojpk: Tun kojpk miti' kaxë'kp ku ja et näxwii'ny jë jyoojt nuko än jë piktä'äky tyikpitsimy. Jaats ja' jë tyuu' tpiky mäa ja nääjk të kyu'kxni jitsnim awä'ätstuuju pyitsimy.

Jënmo'nts: Tsääj miti' ja nääjk jë jyo'kx'ajtin të yyiknëë'inyiyi. Yikpätp najxpatki'py uk ku jë jënkojpk pyijy, kuts ja' xyeemy juun tsääj wyinpejtni.

Mëjk'ajtin: Jate'n yyiktijy tuki'iyi miti' ja piktä'äky yyiktikajtspy, miti' ja majääw myëëpy jits y'atë'ëtstët, ja majääw ku otii ntuu'nint.

Xetktëjk: Nituky tëjk mäa jë ujts yyikni'ipy, tajänäjxpë xetk yiktanitujkp jits jate'n ja poj jajp jo'kx y'ity.

Witsuk jë myëjk'ajtin: Ja mëjk'ajtin miti' ja witsuk yikkaxë'ëjkiyip, nay yë'pë mëjk'ajtin yë' miti' jën'äätsjëtpy jä'tp jits nyiktuu'nyin ku jë jäj tyëyy uk ku jë npujx'ëëpë npujx'awännäjxpe nyiktëëpyijkyin.

Witsuk tuu': Ja tuu' miti' ja pu'xkpu'ux kyuyë'ëtyëp jajp pujx'ääts nyikijxy

Yëjk'on: On miti' ja jyo'kx'ajtin yyikpitsimpy ku tyëyy, yëjk t'ijxy. Ku ja mejy jiyujk miti' jekyip jujky'ajttëp ojts nitäjy tyäntë, ja nääjk jë jye'mtsy'ajtin ojts y'atejmukyiyi jits ja myëjk'ajtin jate'n ojts kyajaa'i, patsts yë' yam tyunkpääty kajaa'ampy. Tyimy tunkpätp yämpë et yämpë xëëw, jajp tsyëëny yë pujx jë nyëëj jits yë piktä'äky miti' uli'ajtp, nayite'n kawinääkpiky tyunkpääty yë mëjk'ajtin.